

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра кібербезпеки та DATA-технологій, факультет № 6

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

**з навчальної дисципліни «Моделі, методи та засоби аналітичної обробки
великих масивів даних»**

**вибіркових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти**

**Спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
(фінансова безпека та фінансові розслідування)**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з технічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри кібербезпеки та DATA-технологій
факультету № 6 (*протокол від 15.08.2023 № 8*)

Розробник:

1. Професор. кафедри, к.т.н., доцент Струков В.М.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії з проблем розвитку інформаційних технологій ХНУВС, канд.техн.наук, доцент Мордвинцев М.В.;
2. Канд.техн.наук, доцент, доцент кафедри програмної інженерії ХНУРЕ Лановий О.Ф.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема № 1. Технологічні тренди використання Великих Даних у кримінальній фінансовій сфері.	6	2				4	к/р
Тема № 2: Задачі і етапи опрацювання великих даних.	6	2				4	
Тема № 3: Елементи теорії множин і теорії графів.	20	4		4		12	к/р
Тема № 4. Підходи, методи і алгоритми кластеризації текстових документів.	10	2		2		6	
Тема № 5: Основи нейронних мереж і машинного навчання.	12	4				8	
Тема № 6: Інструментальні засоби аналітичної обробки Великих Даних: мова R.	60	8		20		32	
Тема № 7: Система Європолу ePOOLICE протидії організованій злочинності і тероризму.	6	2				4	
Всього за семестр № 1:	120	24		26		70	залік
Всього по дисципліні	120	24		26		70	

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю
	Всього	з них:				
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	
Семестр № 2						

Тема № 1. Технологічні тренди використання Великих Даних у кримінальній фінансовій сфері.	6	1			5	к/р
Тема № 2: Задачі і етапи опрацювання великих даних.	6	1			5	
Тема № 3: Елементи теорії множин і теорії графів.	20			2	18	к/р
Тема № 4. Підходи, методи і алгоритми кластеризації текстових документів.	10	1			9	
Тема № 5: Основи нейронних мереж і машинного навчання.	12	1			11	
Тема № 6: Інструментальні засоби аналітичної обробки Великих Даних: мова R.	60	1		4	55	
Тема № 7: Система Європолу ePOOLICE протидії організованих злочинності і тероризму.	6	1			5	
Всього за семестр № 1:	120	6		6	108	залік
Всього по дисципліні	120	6		6	108	

3. Методичні вказівки до практичних занять

Тема № 3. Елементи теорії множин і теорії графів.

Практичне заняття 1. Елементи теорії множин.

Навчальна мета заняття: сформуувати у студентів основи теоретичних знань і навичок розв'язання задач з теорії множин.

Місце проведення – навчальна аудиторія.

Час проведення: 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття множини.
2. Способи задання множин.
3. Властивості множин.
4. Операції над множинами.

Література:

1. Кристофідес М. “Теорія графів”. – М.: Мир, 1978. – 432 с.
2. Капітонова Ю.В., Кривий С.Л., Летичевський О.А., Луцький Г.М., Печорін М.К. „Основи дискретної математики”, -Київ.: Наук.думка, 2012. – 579 с.
3. Конспект лекцій.
4. Р.М.Трохимчук. Теорія графів. Навчальний посібник для студентів факультету кібернетики - К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. - 43 с.
5. Основні поняття теорії графів: сайт. URL: https://evgavrilenko.ucoz.ru/DS/LEKCIYA_1.pdf

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

1.1. Вивчити основні поняття і терміни теорії множин.

- 1.2. Вивчити способи задання множин.
- 1.3. Вивчити властивості множин.
- 1.4. Вивчити операції над множинами.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.

2.1. Контроль знань теоретичного матеріалу.

2.2. Розв'язання задач:

Задача 1. Для заданих множин A і B обчислити:

- (a) $A \cup B$;
- (b) $A \cap B$;
- (c) $(A \cup C) \cap B$;
- (d) $A \cap B \cap C$;

якщо $A = \{1, 3, 5, 6\}$, $B = \{1, 2, 3, 5, 7\}$ і $C = \{2, 4, 7\}$;

Задача 2. Нехай $A = \{2, 4, 5, 7, 8\}$, $B = \{1, 2, 4, 7\}$ і $C = \{2, 4, 6, 7\}$.

Перевірити, що

- (a) $A \cup (B \cap C) = (A \cup B) \cap (A \cup C)$;
- (b) $(A \setminus B) \setminus C = (A \setminus C) \setminus (B \setminus C)$;

2.3. Домашнє завдання:

Задача 1. Для заданих множин A і B обчислити:

- (e) $A \setminus B$;
- (f) $A \cap B$;
- (g) $(A \setminus C) \cup (A \setminus B)$;
- (h) $(A \setminus C) \cap (A \setminus B)$,

якщо $A = \{x \in \mathbb{R} \mid x^2 + x - 2 \leq 0\}$, $B = \{y \in \mathbb{Q} \mid y^2 + y - 2 = 0\}$, $C = \{x \in \mathbb{R} \mid x^2 > 0\}$.

Задача 2. Нехай $A = \{2, 4, 5, 7, 8\}$, $B = \{1, 2, 4, 7\}$ і $C = \{2, 4, 6, 7\}$.

Перевірити, що

- (d) $A \setminus (B \cap C) = (A \setminus B) \cup (A \setminus C)$.

Тема № 3. Елементи теорії множин і теорії графів.

Практичне заняття 2. Елементи теорії графів.

Навчальна мета заняття: сформулювати у студентів основи теоретичних знань і навичок розв'язання задач з теорії графів.

Місце проведення – навчальна аудиторія.

Час проведення: 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття графа. Види графів.
2. Способи опису графів.
3. Планарність графів.
4. Алгоритми на графах. Найкоротший шлях, найкоротший гамільтоновий цикл, найкоротше остовне дерево.

Література:

1. Кристофідес М. “Теорія графів”. – М.: Мир, 1978. – 432 с.
2. Капітонова Ю.В., Кривий С.Л., Летичевський О.А., Луцький Г.М., Печорін М.К. „Основи дискретної математики”, -Київ.: Наук.думка, 2002. – 579 с.
3. Конспект лекцій.
4. Р.М.Трохимчук. Теорія графів. Навчальний посібник для студентів факультету кібернетики - К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. - 43 с.
5. Основні поняття теорії графів: сайт. URL:
https://evgavrilenko.ucoz.ru/DS/LEKCIYA_1.pdf

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

- 1.5. Вивчити основні поняття і терміни теорії графів.
- 1.6. Вивчити способи опису графів.
- 1.7. Вивчити властивість планарності графів.
- 1.8. Вивчити алгоритми на графах: найкоротший шлях, найкоротший гамільтоновий цикл, найкоротше остовне дерево.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.**2.1. Контроль знань теоретичного матеріалу.****2.2. Розв’язання задач:**

Задача 1. Побудувати діаграму, матриці суміжності та інцидентності для графа $G = (V, E)$; $V = \{1, 2, 3, 4\}$, $E = \{(1, 3), (2, 3), (3, 4), (4, 1), (4, 2)\}$;

Задача 2. Побудувати діаграму, матриці суміжності та інцидентності для графа $G = (V, E)$; $V = \{1, 2, 3, 4, 5\}$, $E = \{(1, 5), (1, 4), (2, 4), (3, 5), (5, 2)\}$.

Задача 3. Для заданого графа знайти найкоротший шлях, найкоротший гамільтоновий цикл.

2.3. Домашнє завдання:

Задача 1. Для заданого графа знайти найкоротший шлях, найкоротший гамільтоновий цикл, найкоротше остовне дерево.

Тема № 4. Підходи, методи і алгоритми кластеризації текстових документів.

Практичне заняття 3. Обробка текстових даних.

Навчальна мета заняття: сформулювати у студентів основи теоретичних знань і навичок розв’язання задач обробки текстових даних.

Місце проведення – навчальна аудиторія.

Час проведення: 2 год.

Навчальні питання:

1. Форми представлення текстових документів.
2. Оцінки близькості текстових документів. Метрики відстані між текстовими документами.

3. Методи і алгоритми кластеризації текстових документів.

Література:

1. Aggarwal C.C. Data Mining. – Cham: Springer Ltd. Publ. Switzerland, 2015. – 734p.
2. Конспект лекцій.
3. Р.М.Трохимчук. Теорія графів. Навчальний посібник для студентів факультету кібернетики - К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. - 43 с.
4. Методи і засоби аналізу даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bourabai.ru/tpoi/analysis6.htm>.

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

- 1.1. Вивчити форми представлення текстових документів.
- 1.2. Вивчити оцінки близькості текстових документів.
- 1.3. Вивчити метрики відстані між текстовими документами.
- 1.4. Вивчити методи і алгоритми кластеризації текстових документів.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.

2.1. Контроль знань теоретичного матеріалу.

2.2. Розв’язання задач:

Задача 1. Розрахувати відстань між двома текстовими документами з використанням метрики Жаккарда.

Задача 2. Розрахувати відстань між двома текстовими документами з використанням метрики Левенштейна.

Задача 3. Розрахувати відстань між двома текстовими документами з використанням метрики Tf_idf .

Тема № 6. Інструментальні засоби аналітичної обробки Великих Даних: мова R.

Практичне заняття № 4 на тему «Типи даних і операції в R».

Навчальні цілі: формування практичних навичок використання типів даних і основних операцій з ними в середовищі інструментальної системи RStudio.

Кількість годин - 4 години.

Місце проведення – комп’ютерний клас.

Навчальні питання:

1. Загальні відомості про мову R.
2. Типи даних і об’єктів мови R.
3. Операції мови R.
4. Основні операції мови R.

Література.

1. Конспект лекцій.

2. Комп'ютерна статистика : підручник / Р. Є. Майборода. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2019. – 589 с.

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

- 1.5. Вивчити загальні відомості про мову R.
- 1.6. Вивчити типи даних і об'єктів мови R.
- 1.7. Вивчити формати і порядок застосування основних операцій мови R.
- 1.8. Ознайомитися з інструментальними середовищами для мови R.
- 1.9. Підготувати звіт до практичного заняття.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.

- 2.1. Контроль засвоєння теоретичних відомостей про типи даних в R.
- 2.2. Контроль засвоєння теоретичних відомостей про формати і порядок застосування основних операцій мови R.
- 2.3. Відпрацювати операції створення векторів різних типів в середовищі R+RStudio.
- 2.4. Відпрацювати операції створення іменованих векторів різних типів в середовищі R+RStudio.
- 2.5. Відпрацювати операції обробки векторів різних типів в середовищі R+RStudio: відображення на екрані (в консолі), звернення до елементів векторів за номером, за іменем, пошук суми, добутку, сортування у порядку зростання(спадання) елементів, пошук номеру максимального (мінімального) елементу.
- 2.6. Розв'язання задач:
Задача 1. Створити цілочисельний вектор з 5 елементів і визначити: суму, добуток і кількість від'ємних елементів цього вектору.
- 2.7. Захистити роботу.

Тема № 6. Інструментальні засоби аналітичної обробки Великих Даних: мова R.

Практичне заняття № 5 на тему «Операції з матрицями в RStudio».

Навчальні цілі: формування практичних навичок виконання операцій з матрицями в середовищі інструментальної системи RStudio.

Кількість годин - 4 години.

Місце проведення – комп'ютерний клас.

Навчальні питання:

1. Матриці в R і операції з ними.
2. Функції роботи з матрицями.
3. Впорядкування та пошук у масивах.

Література.

1. Конспект лекцій.
2. Комп'ютерна статистика : підручник / Р. Є. Майборода. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2019. – 589 с.

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

- 1.1. Вивчити матричний тип даних і операції з ним.
- 1.2. Вивчити функції роботи з матрицями.
- 1.3. Вивчити засоби впорядкування та пошук у масивах.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.

2.1. Контроль засвоєння теоретичних відомостей про типи даних «матриці» в R.

2.2. Контроль засвоєння теоретичних відомостей про формати і порядок застосування основних операцій з матрицями у мові R.

2.3. Відпрацювати операції створення матриць в середовищі RStudio.

2.4. Відпрацювати операції з номерами і іменами рядків і стовпчиків матриць.

2.5. Відпрацювати операції обробки матриць в середовищі R+RStudio: відображення на екрані (в консолі), звернення до елементів матриць за номером, за іменем, пошук суми, добутку.

2.6. Відпрацювати операції сортування у порядку зростання(спадання) елементів, пошук номеру максимального (мінімального) елементу.

2.7. Розв'язання задач:

Задача 1. Створити 2 цілочисельних вектора з 3 елементів і створити матрицю 3×2 і 2×3 . Роздрукувати створені матриці.

Задача 2. Задати імена стовпчиків матриць.

Задача 3. Задати імена рядків матриць.

Задача 4. Знайти мінімальний і максимальний елемент матриць.

Задача 5. Відсортувати рядки створеної матриці за зростанням.

Задача 6. Відсортувати рядки створеної матриці за спаданням.

Задача 7. Визначити: суму і добуток елементів матриць.

2.8. Захистити роботу.

Тема № 6. Інструментальні засоби аналітичної обробки Великих Даних: мова R.

Практичне заняття № 6 на тему «Операції з фреймами і списки в RStudio».

Навчальні цілі: формування практичних навичок виконання операцій з структурованими даними: фреймами і списками в середовищі інструментальної системи RStudio.

Кількість годин - 4 години.

Місце проведення – комп'ютерний клас.

Навчальні питання:

1. Фрейми в R і операції з ними.
2. Списки в R і операції з ними.
3. Функції роботи з фреймами.
4. Впорядкування та пошук у фреймах.
5. Злиття наборів даних — merge.

Література.

1. Конспект лекцій.
2. Комп'ютерна статистика : підручник / Р. Є. Майборода. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2019. – 589 с.

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

- 1.1. Вивчити тип даних «фрейми» і операції з ними.
- 1.2. Вивчити списки і операції з ними.
- 1.3. Вивчити функції роботи з фреймами.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.

- 2.1. Контроль засвоєння теоретичних відомостей про типи даних «фрейми» в R.
- 2.2. Контроль засвоєння теоретичних відомостей про формати і порядок застосування основних операцій з фреймами у мові R.
- 2.3. Відпрацювати операції створення фреймів в середовищі RStudio.
- 2.4. Відпрацювати операції перегляду і редагування (зміни) імен рядків і стовпчиків фреймів.
- 2.5. Відпрацювати операції обробки фреймів в середовищі R+RStudio: відображення на екрані (в консолі), звернення до елементів фреймів за номером, за іменем, пошук суми, добутку, відображення на екрані заданого діапазону рядків фрейму.
- 2.6. Відпрацювати операції пошуку максимального (мінімального) елементу заданого стовпчика фрейму.
- 2.7. Відпрацювати операції пошуку номеру максимального (мінімального) елементу заданого стовпчика фрейму.
- 2.8. Відпрацювати операції сортування у порядку зростання(спадання) елементів стовпчиків , пошук номеру максимального (мінімального) елементу.
- 2.9. Розв'язання задач:
Задача 1. Створити фрейм з 5 записів, який містить наступну інформацію про успішність студентів групи: 1) прізвище, 2) ініціали, 3) оцінка з дисципліни 1, 4) оцінка з дисципліни 2, 5) вік, використовуючи функцію `data.frame()`. Визначити студента з найбільшим сумарним балом.
- 2.10. Захистити роботу.

Тема № 6. Інструментальні засоби аналітичної обробки Великих Даних: мова R.

Практичне заняття № 7 на тему «Базова графіка. Побудова діаграм.».

Навчальні цілі: формування практичних навичок застосування засобів візуалізації великих даних в середовищі інструментальної системи RStudio.

Кількість годин - 4 години.

Місце проведення – комп'ютерний клас.

Навчальні питання:

1. Стовпцеві діаграми.
2. Методика застосування функції `barplot()` для малювання стовпцевих діаграм.
3. Кругові діаграми.
4. Методика застосування функції `pie()` для малювання кругових діаграм.
5. Експорт даних з Microsoft Excel.
6. Збереження табличних даних (імпорт).

Література.

1. Конспект лекцій.
2. Комп'ютерна статистика : підручник / Р. Є. Майборода. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2019. – 589 с.

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

- 1.1. Вивчити методику будування стовпчикових діаграм.
- 1.2. Вивчити методику будування кругових діаграм.
- 1.3. Вивчити методику експорту даних з Microsoft Excel.
- 1.4. Вивчити методику збереження (імпорту) табличних даних.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.

- 2.1. Контроль засвоєння теоретичних відомостей щодо методики будування стовпчикових діаграм в R.
- 2.2. Контроль засвоєння теоретичних відомостей щодо методики будування кругових діаграм в R.
- 2.3. Контроль засвоєння теоретичних відомостей щодо методики експорту і збереження (імпорту) табличних даних з Microsoft Excel
- 2.4. Сформувати два вектора з 5 цілих чисел.
- 2.5. Відпрацювати методику побудови стовпчикової діаграми з формуванням її параметрів.
- 2.6. Відпрацювати методику побудови кругової діаграми з формуванням її параметрів.
- 2.7. Відпрацювати методику експорту даних з Microsoft Excel.
- 2.8. Відпрацювати методику збереження (імпорту) табличних даних.
- 2.9. Захистити роботу.

Тема № 6. Інструментальні засоби аналітичної обробки Великих Даних: мова R.

Практичне заняття № 8 на тему «Візуалізація даних на географічній мапі».

Навчальні цілі: формування практичних навичок застосування засобів візуалізації великих даних на географічній мапі в середовищі інструментальної системи RStudio.

Кількість годин - 4 години.

Місце проведення – комп'ютерний клас.

Навчальні питання:

1. Пакети для роботи з географічними картами.
2. Методика застосування пакета `maptools`.
3. Функції для роботи з географічними картами.
4. Методика застосування функції `plot()` для роботи з географічними картами.
5. Методика малювання кругових діаграм на мапі. Пакет `plotrix` . Функція `floating.pie()`.

Література.

1. Конспект лекцій.
2. Комп'ютерна статистика : підручник / Р. Є. Майборода. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2019. – 589 с.

1. ПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТТЯ.

- 1.1. Вивчити методику роботи з географічними картами.
- 1.2. Вивчити методику застосування пакета `maptools`.
- 1.3. Вивчити методику застосування функції `plot()` для роботи з географічними картами.
- 1.4. Вивчити методику малювання кругових діаграм на мапі з використанням пакету `plotrix`, функції `floating.pie()`.

2. ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ.

- 2.1. Контроль засвоєння теоретичних відомостей щодо методики роботи з географічними картами в R.
- 2.2. Контроль засвоєння теоретичних відомостей щодо методики застосування пакета `maptools`.
- 2.3. Контроль засвоєння теоретичних відомостей щодо методики застосування функції `plot()` для роботи з географічними картами.
- 2.4. Інсталювати на комп'ютері пакети (бібліотеки) `sp`, `maptools`.
- 2.5. Завантажити у робочу область, використовуючи функцію `library ()` пакети (бібліотеки) `sp`, `maptools`.
- 2.6. Відпрацювати методику побудови кругової діаграми з формуванням її параметрів.
- 2.7. Завантажити політичну карту земної кулі `wrld_simpl`.
- 2.8. Надрукувати політичну карту земної кулі `wrld_simpl` функцією `plot`.
- 2.9. Відпрацювати методику відображення на картах кругових діаграм.
- 2.10. Завантажити у робочу область пакет `raster`.
- 2.11. Завантажити політичну карту України.
- 2.12. Зберегти політичну карту України у вигляді змінної `Ukraine` для подальшого використання.
- 2.13. Захистити роботу.